

УДК 94(=163.41)(497.16)
DOI: 10.5937/polrev75-43193
Оригинални научни рад

Владан Станковић

Институт за политичке студије, Београд

МОДЕЛИ РЕШЕЊА СРПСКОГ НАЦИОНАЛНОГ ПИТАЊА У ЦРНОЈ ГОРИ

Сажетак

Предстојећи попис у Црној Гори (који би требало да се одржи) аутоматски актуелизује питање статуса српског народа у тој новоформираној самосталној политичкој творевини. Стога је предмет истраживања овог рада усмерен на моделе редизајнирања статуса једне од две најбројније националне заједнице у Црној Гори – српског народа. Аутор у раду полази од претпоставке да је могуће редизајнирање националних односа у Црној Гори институционализацијом нерегулисаног статуса српског народа без нарушавања територијалне целовитости Црне Горе. Доминантан метод истраживања је приступ моделовања.¹ Поред овог метода биће коришћени и статистички метод, анализа садржаја, метод посматрања и упоредни приступ. Рад има за циљ да понуди могуће опције решења српског националног питања у Црној Гори. Научни допринос рада огледа се у простору идентитетских политика, статусних питања српског народа у окружењу, институционалних оснаживања капацитета регионалне сарадње и бесконфликтног решавања спорова. Друштвени допринос рада огледа се у решавању статуса српских националних заједница које живе ван простора Републике Србије.

¹ Модел је мисаона конструкција, Сведен систем – инструмент да се на разумљив и поједностављен начин објасне сложени друштвени (и/или природни) процеси. (...) Модел, у основи, има три задатка: 1) описно разумевање посматране појаве, 2) извесност предвиђања и 3) демонстрацију почетних теорија и хипотеза (Видети Moris 1975).

Кључне речи: српско национално питање, идентитет, Срби, Црногорци, црногорски национализам, црногорчење

Кроз овај рад биће истражена: хронологија статуса српске нације у Црној Гори, идентитетски односи, као и модели решавања тренутног стања. Идентитет српског народа у Црној Гори у директној је корелацији са његовим статусним положајем. Прецизније, идентитет и статусни положај стоје у позицији непосредне међузависности. Стога се јавила потреба за анализом и тражењем могућих решења у погледу статусних питања српске политичке заједнице у Црној Гори, како би се ојачао српски идентитет у овој Републици, и осигурао опстанак српске националне заједнице.

ПОЛАЗНИ ОСНОВ: СРПСКИ НАРОД У „ГРАЂАНСКОЈ” ЦРНОЈ ГОРИ ДОМИНАНТНЕ ЦРНОГОРСKE НАЦИЈЕ

Све до 30. августа 2020. године српски народ, не само да је имао нерегулисани статус у црногорској држави, већ се нашао у стању пасивног објекта асимилације, поставши резервоар црногорчења и свакодневне сегрегације. Срби у Црној Гори су колективно означени за противнике „независне државе Црне Горе” (НДЦГ), да су присташе заједничке државе са Србијом и као такви „политички агитатори утапања Црне Горе у Велику Србију” – „осведочени експоненти” председника Србије: прво Тадића, а потом и Вучића (Мандић 2021, 231).

Дуго времена није постојала никаква осмишљена политика одбране српског народносног идентитета чак ни из Београда, који, затечен генерално тешком ситуацијом у земљи, није довољно пажње посвећивао позицији Срба у овој Републици. Београдска политичка елита је у то време била заокупљена укључивањем земље у међународне интеграције (уз велики евроентузијазам), тектонским раседом распућеног бирачког тела на „демократски и радикалски”, порастом јавног дуга због раста јавне потрошње и оскудних финансијских прилива у буџет, али и нераскршћеним завичајним патриотизмом оног дела интелектуалне елите која је потицала из Црне Горе. Још увек је дуални идентитет био веома изражен. Рећи да си Црногорац подразумевало је неспорну припадност српској нацији (Кнежевић 2007, 371–381).

Међутим, ситуација на терену, у самој Црној Гори, далеко је била од ове илузије. Поражена струја из „Антибироградске револуције” из 1989. године, убрзо се консолидовала у опозицију промилошевићевој новопостављеној партијској структури – заиграло се на карту старих подела (Рибих 2012, 1091).¹ Допремање и полагање у земљу посмртних остатака краља Николе Петровића на Цетиње крајем 1989, у режији „следбеника бјелаша и Београда”, додатно је потпало искру црногорског национализма. Током 1990. година у том граду је оформљен Либерални савез Црне Горе (ЛСЦГ). Цетиње се подпуно посветило црногорској идеји. Иако ће се, декларативно, ЛСЦГ залагати за „грађанску, суверену и независну Црну Гору у Европској унији”, суштина идентитетске идеологије ЛСЦГ сводила се на успостављање црногорског национализма максималистичких размера, кроз идеју „црногорског грађанског национализма и уставног патриотизма”. Патриотизам се овде заснива на систему вредности из прокламованог устава црногорске државе. То је идеологија грађанског национализма која Србе, Бошњаке, Муслимане, Албанце, Хрвате... третира као „Уставне Црногорце (по држављанству)” уз непрестана стремљења да се од нецрногораца створе Црногорци (Станковић, 2011). Прокламовани концепт подразумева лојалност Црној Гори, изградњу територијално-националног идентитета уз евентуално толерисање субјективног осећаја припадности српском, бошњачком, муслиманском, албанском и/или хрватском народу, али уз обавезно поистовећивања са црногорском државом, „њеном славном историјом и традицијом”. Концепт грађанског, црногорског национализма био је заправо покушај да се суптилним методама спроведе црногорчење других нација у Црној Гори.²

Након унутарпартијског преврата Ђукановићева струја још увек врло опрезно вага између два идентитетска опредељења. Концепт „реформисаног ДПС-а” био је пре свега антимилошевићевски (Šćekić 2012, 128). У прилог томе иду и настојања Мила Ђукановића да добије подршку митрополите црногорско-приморског Српске православне цркве (СПЦ) Амфилохија Радовића, који је немали број пута говорио

¹ „(...) од почетка 1970-их година, у СК Црне Горе, у институцијама културе, на универзитету и у науци јача црногорски национализам који инсистира на посебној етногенези Црногораца и различитом етничком идентитету од српског” (видети Рибих 2012).

² Све до данас српски је „... институционални положај као колективитета остао недефинисан и као такав подложен манипулацијама. Црна Гора је дефинисана као грађанска држава која имплицитно фаворизује оне који се изјашњавају као национални Црногорци...” (Петровић 2021, 215).

о потреби „декомунизације” и чак „дестаљинизације наследнице Савеза комуниста Црне Горе.”³ Стога је „снажну подршку Ђукановићу пружио митрополит Амфилохије, а одбацивање Булатовића правдао је подршком Милошевића, који је комуниста” (Суботић 2022, 27). Из тих разлога ће просрпска Народна странка Црне Горе (НСЦГ) подржати „мање од два идеолошка зла” у сукобу Мила Ђукановића и Момира Булатовића (Роровић 2000, 14). ДПС-ова политичка елита и даље ће заступати тезу „о највећој могућој блискости” Срба и Црногораца и потреби јачања њиховог јединства у „равноправној заједици два братска народа”. Како се наводи: „У овој странци која убрзо мења име у ДПС у већини су се изјашњавали као Црногорци. Али то није био јак национални идентитет, и углавном није прављена претерана национална разлика између Црногораца и Срба, и Срби нису сматрани за противнике Црне Горе” (Тодоровић 2022, 240). Ипак, пред агресију на СР Југославију, нарочито током агресије, и по њеном непосредном окончању, овај идентитетски приступ биће из темеља коригован. Председник федерације Слободан Милошевића настојао је да успостави обресе заједничке државе у Црној Гори. Политичка елита на савезном нивоу из Црне Горе Момира Булатовића (СНП) није одражавала власт у самој Црној Гори (Мило Ђукановић, ДПС). Ђукановић је решио да се ослободи баланса „српства”, па је убрзо по окончању кампање бомбардовања СР Југославије „распустио” просрпску Народну странку, и потпуно се предао идентитетској идеологији либерала. „А након поделе ДПС-а 1997. део странке који је задржао име ДПС, је интензивирао идентитетску црногорску националну политику, са црногорским националним идентитетом, ЦПЦ, црногорским језиком, убрзо и са независном Црном Гором. Док је СНП, био за заједничку државу, за СПЦ, за српски језик, али

³ Идеолошко питање играло је велику улогу приликом одређивања Амфилохија Радовића на изборима 1998. између Мила Ђукановића и Момира Булатовића. Случајно или намерно, чак и екстремни црногорски националисти, попут Новака Аџића, превиђају да је митрополиту Амфилохију Радовићу био идеолошки знатно прихватљивији реформисани Ђукановић, који се и даље здушно залагао за заједничку државу са Србијом, од Момира Булатовића, који ни по чему није идеолошки одударо од брачног пара Милошевић-Марковић (СПС-ЈУЛ) (Adžić 2018). „Nakon raskola u DPS-u 1997, Milo Đukanović se oslanjao na podršku i uticaj mitropolita Amfilohija Radovića. Bilo mu je to potrebno, za konačni obračun sa Momirom Bulatovićem... U drugom krugu Milo Đukanović je osvojio 174.745, a Momir Bulatović 169.276. glasova i tada je *reformski Đukanović* u odnosu na *konzervativnog Bulatovića* (tvrdokornog sljedbenika Slobodana Miloševića) izabran je za predsjednika Republike Crne Gore. U sukobu Bulatović-Đukanović, mitropolit SPC u Crnoj Gori g. Amfilohije Radović svrstao se na stranu Mila Đukanovića, očekujući od njega da će nastaviti da radi na čvršćem povezivanju Crne Gore i Srbije...” (2018).

су се у странци у већини изјашњавали као национални Црногорци” (Тодоровић 2021, 241).

По паду Слободана Милошевића са власти створено је такво стање прилика у Црној Гори да је заједничка држава висила о концу. Ђукановић, са недовољном већином за подршку независности, прави нови споразум са Војиславом Коштуницом и Зораном Ђинђићем. Ствара се Државна заједница Србија и Црна Гора, лабава државна заједница на снажним конфедералним основама (Петровић и Станковић 2006). Београд легитимише свевлашће ДПС-а у Црној Гори.

Пописна ситуација из 2003. године указује на идентитетски расцеп на место свега 9% Срба по попису из 1991, сада их је чак 31,99% (MonStat 2004). Највећи број анкетираних помирио се са чињеницом да бити Црногорац не значи, обавезно више, бити Србин. На попису који ће доћи осам година касније, 2011. године, уз све покушаје и атакe да се број Срба значајно умањи, Срба је и даље готово трећина или 28,73% (MonStat 2012). Са друге стране, црногорски национални идентитет се учврстио.

Преломни моменат за идентитетску политику одиграо се маја 2006. године, када се на референдуму за црногорску независност изјаснило 55,5% од изашлих бирача. Ако имамо у виду да је тих 55,5% изашлих тек нешто око 47,5% укупног становништва са правом да се политички изјашњава, онда права слика црногорске државности постаје очигледнија (Маркуш 2007, 1016–1017). Блок за независну Црну Гору предводио је Ђукановићев ДПС, сателитска Социјалдемократска партија Црне Горе (СДП), и остаци Либералног савеза Црне Горе. Иако нису остварили квалификовану већину од 50% + 1 уписани гласач, раздвајање је успешно остварено, а Европска унија је одмах признала резултате избора, што су учиниле и Руска Федерација и друге велике силе.

Ваља истаћи да је од 2001. до 2006. Ђукановић у подпуности преузео идеологију Либералног савеза Црне Горе. Он је практично изнутра растурио ЛСЦГ, а његове најзначајније страначке активисте поткупио или уценио да раде за њега, и поставио их на бројна места унутар свемоћног државног апарата: у службама безбедности, у дипломатији, у министарствима, али и по медијима и на високошколским установама. Сви су они сада упрегнути у изградњу „самосталне и сувјерене евроатлантске Црне Горе” (Analitika 2010).

Већ 2007. године, на крилима инденпендистичког полета, Ђукановић је у договору са Ранком Кривокапићем (вођом СДП), Медојевићевим „Покретом за промјене” (ПзП), и другим мањим

„суверенистичким опцијама”, изгласао нови устав Црне Горе, који је додатно продубио идентитетске поделе наметањем неисторијских обележја уз новоидентитетску симболику (Суботић 2020, 27–28). Наместо тробојке (чија је плава боја, још током претходног периода, избледела до „плаветне”) за државну заставу октроисана је „ратна застава кнежевине и краљевине Црне Горе.” Српски језик је најпре преименован у „матерњи”, па се потом отишло још даље: црногорски је постао званичан и службени језик (као компромис у редовну употребу су уведени и српски, бошњачки, албански и хрватски). Иако су оба службена писма остала у употреби, латинично писмо практично постаје писмо службене комуникације. Подаци наводе да је тек једноцифрен број Срба у државним органима Црне Горе, док их је у укупној популационој структури чак 30% (RTCG 2016).

Идентитетски сукоби се радикализују са настојањима да се донесе нови „Закон о слободи вјероисповјести” који је предвиђао неуобичајена решења национализације црквене имовине, и потребу „увођења свих верника у верске објекте под заштитом државе Црне Горе.” Суботић наводи да је „најспорнија одредба у предлогу Закона о слободи вероисповести је да ће верски објекти и земљиште које користе верске заједнице на територији Црне Горе, који су изграђени или прибављени из јавних прихода државе или су били у државној својини до 1. децембра 1918. године, постати државна својина“ (Суботић 2020, 17). Овај атак на имовину СПЦ-а у Црној Гори, и грубо нарушавање начела аутономије верског од секуларног, није виђен у савременој Европи још од доба бујања протестантизма и успостављања антицрквеног терора у Француској револуцији. Верници су одлучили „да бране светиње”, а црква је организовала ненасилну форму протеста кроз литије које су трајале месецима.

СРПСКИ НАРОД У ГРАЂАНСКОЈ ЦРНОЈ ГОРИ СВИХ ГРАЂАНА И НАЦИЈА

Избори од 30. августа 2020. мобилисали су јавно мњење у Црној Гори, па је после 30 година ауторитарне владавине збачен режим ДПС-а, партије срасле са државним апаратом (Мандић 2021, 229). После тешких преговора формирана је „експертска влада” са само једним политичарем Дританом Абазовићем, страначким вођом најмање партије владајуће коалиције која је имала само једног посланика више од прођукановићеве опозиције. Пад ДПС

донео је бољитак српском народу у два важна сегмента. Срушен је недемократски режим који је злоупотребљавао државне ресурсе да би се обрачунавао са политичким ривалима и српски народ у Црној Гори је постао ослобођен притиска да је „државни непријатељ” Црне Горе. „Абазовић је у неколико наврата изјављивао да је Ђукановићев закон о црквама и верским заједницама поделио Црну Гору, и довео у питање њен опстанак” (Станковић 2022, 16).

Међутим, иако је притисак на Србе спао, просрпске политичке групације и даље су од дела политичке јавности у Црној Гори третиране као „агентуре званичног Београда, и службене Москве.” Влада Здравка Кривокапића, и потоња влада Дритана Абазовића, нису успеле да реше питање бирачког списка, и да реализују попис становништва, који би несумњиво приказао реалну националну структуру у Црној Гори (Станковић 2022, 16). Изузев процрногорских странака и дела НВО, у свим осталим националним заједницама постоји сагласност да се попис мора што пре организовати и спровести.

Након пада монолитног режима ДПС, могу се уочити обриси новог идентитетског концепта у Црној Гори. Новоуспостављена идентитетска концепција третира Црну Гору као заједницу више народа црногорског, српског, бошњачког, муслиманског, албанског и хрватског. Овај концепт у пракси релаксира две веома важне тензионе појаве – потребу радикалних националних Црногораца да бране црногорску државу и потребу српског народа да се заштити од националног црногорчења (Степић 2001).

МОДЕЛИ СТАТУСА СРПСКОГ НАРОДА У ЦРНОЈ ГОРИ

Иако новоустановљена концепција, коју заступа, пре свих, Дритан Абазовић и његова грађанско-процрногорска партија УРА, омогућава српском народу да „дође до мало даха” и да се одбрани од процеса сегрегације, асимилације и свеукупног идентитетског „црногорчења”, овај приступ и даље не нуди српског националној заједници институционалне механизме остваривања једнакоправности са другим националним субјектима. Стога се јавила потреба да српски народ у Црној Гори покрене одређене институционалне механизме како би обезбедио заштиту својих права. На теоријском плану постоји читава палета модела која би

српско национално питање могла да реши и без понирања у питање територијалне целovitости Црне Горе. Овде ће бити предложени само неки, основни модели: консоцијативност, конститутивност и прекогранична сарадња локалних самоуправа.

Црна Гора као консоцијативна демократија

Консоцијативни модел представља корективни модел грађанске демократије, у коме осим индивидуалних политичких права „један човек један глас”, постоје додатне гаранције за колективитете, чија се права институционализују увођењем у извршну власт (Lijphart 2004, 97). Према званичним подацима српски народ у Црној Гори далеко је од сразмерне заступљености у државној управи. Ситуација је иста, или још и гора, и када су у питању невладине организације и привреда. Неинституционализовани статус Срба у Црној Гори оставља простор некој новој процрногорској коалицији да настави процес који је започет под тридесетогодишњом владавином Мила Ђукановића. Стога је једна од основних обавеза српске политичке елите у Црној Гори да се избори бар за консоцијативност. Консоцијативни модел обезбедио би српској националној заједници сразмерно учешће снагом бројева у свим структурама друштва у Црној Гори, али би пружио слична или подједнака права и другим националним заједницама (Станковић 2018, 84). На неки начин консоцијативни модел би био гаранција грађанског концепта Црне Горе, јер би подједнако третирао и индивидуална и колективна права њених сународника (Петровић 2021, 169). Консоцијативни елементи подразумевали би међусобни вето националних заједница, велике коалиције у којима би обавезно учествовале и просрпске странке, те пропорционалну заступљеност. Овај политички, национални и идентитетски модел деценијама већ опстаје, са или без конститутивних елемената, у мултинационалним заједницама Швајцарске, Белгије, Канаде или нпр. Босне и Херцеговине. До сада се показао као веома успешан. Модел обезбеђује једнакоправност и стабилизује односе у осетљивим мултинационалним државама. У Босни и Херцеговини консоцијативност је учврстила тридесет година мира. Слично је и у Швајцарској, већ вековима уназад. Белгијски модел вишенационалну заједницу Фламанаца и Валонаца држи на окупу већ готово две стотина година. Предност овог модела је двострука, и практична и идентитетска. У пракси би се институционализовала она решења која припаднике српског народа

у Црној Гори, уведе у систем сразмерне заступљености, и обезбеђују им заштиту. Са друге стране, идентитетско питање, применом овог модела, остало би у простору приватности и индивидуалних права, за шта су веома заинтересовани бројни „процрногорски фактори” у самој Црној Гори, али и западни међународни чинилац. Консоцијативан модел у својој суштини има за циљ да „претвори демократију са фрагментираним политичком културом у стабилну демократију” (Lijphart 1969, 216) Консоцијативни модел делује центрифугално, јер тежи стабилизацији унитарних друштава којима царују фрагментаризми центрипеталних сила.

Конститутивност српског народа у Црној Гори

Уколико би се консоцијативни модел грађанско-унитарне Црне Горе показао као неефикасан, било би могуће активирати конститутивност као модел решења српског националног питања у Црној Гори. Конститутивност би подразумевала политичко и правно решење проблема, више од сразмерног представљања, а мање од територијалне аутономије (Bauböck 2001). Конститутивним моделом била би заштићена колективна права српског народа у Црној Гори основим правним актом – уставом Црне Горе, и свим другим нижим – законским и подзаконским актима. Уз дефинисање Црне Горе као државе црногорског народа, устав би садржао одредбу да је Црна Гора „и држава српског народа”. У политичком смислу била би то нетериторијално дефинисана црногорско-српска федерација са загарантованим правима националних мањина. На овај начин би се трајно одклонила опасност од националног инжењеринга у Црној Гори. Ваља нагласити да би територијални интегритет Црне Горе остао неупитан, јер конститутивност не мора нужно да узрокује територијалну аутономију, чак супротно, може постати „фактор оснаживања целокупне уставно-политичке заједнице” (Balázs, Balázs, and Shikova 2021, 9, цитирано у: Dodovski). Конститутивни приступ у доброј мери би решио проблем, јер би поред сразмерне заштите индивидуалних права Срба кроз консоцијативни модел, сада била успостављена заштита читавог српског народа у Црној Гори (Станковић 2022, 8). Овај модел разрешио би бројне недоумице и дилеме које сада постоје у простору идентитетских политика у Црној Гори, посебно око бројних варијанти дуалног идентитета (Кнежевић 2007, 425). Политички представници Срба у Црној Гори, већ дужи низ година, настоје да српско национално питање реше

искључиво политичким средствима, путем страначког надметања. Највећи број политичких субјеката српски национални идентитет види кроз грађанске партије различитих (квази)идеолошких опредељења. Стиче се утисак да је српски народ у Црној Гори постао монета за подкусуривање на политичкој и страначкој сцени Црне Горе, а насушна права Срба, и читавог српског народа, у Црној Гори остављени су за нека будућа боља времена. Стога је од велике важности да колективна права српског народа у Црној Гори добију пуну институционалну заштиту: од устава до других нижих правних аката. Истовремено, конститутивна обележја такве Црне Горе допринеле би њеној стабилизацији и консолидацији.⁴

Прекограничне интеграције

Могућ је још један модел решавања српског националног питања у Црној Гори, који не би ни у ком случају нарушио њену целовитост. Он би се могао спровести у оним општинама у Црној Гори у којима је српски народ у већини. Међу тим општинама спадају оне на северу Црне Горе (у Полимљу и Рашкој), али и општине на југу Црне Горе, пре свих оне у Приморју (у Боки – Грбљу и Будви; у Паштровићима све до пред Бар). У свим тим општинама српски народ чини доминантно-релативну или апсолутну већину, и многе од њих већ сада имају добру културалну, просветну и привредну сарадњу са Републиком Србијом и Републиком Српском. Овај би модел у некој каснијој фази могао да прерасте у модел прекограничне сарадње српских општина у Црној Гори са српским општинама у Србији и Српској. Различити инфраструктурни, привредни, туристички, културални, просветни и други пројекти могли би да поспеше брже и ефикасније интегративне процесе на ширем подручју свих ових општина.⁵

⁴ На ово указују и акта Уједињених нација: “(...) The promotion and protection of the rights of persons belonging to national or ethnic, religious and linguistic minorities contribute to the political and social stability of States in which they live” (UN 1998).

⁵ Део ових пројеката већ се реализује под покровитељством Европске уније, као IPA пројекти. *Cross Border Programme*, „Program прекограничне сарадње Србија-Црна Гора“ у Компоненти II за период од 2007. до 2013, се наводи да: „Прекогранична сарадња представља оквир за убрзане економске интеграције који има за циљ смањивање постојећих разлика, повећање нивоа развијености прекограничних региона, као и унапређење свеобухватне културне, социјалне и научне сарадње између локалних и регионалних заједница.”

ТЕНДЕНЦИЈЕ КРЕТАЊА И ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Наступајући попис у Црној Гори требало би да изкаже неколико битних питања, чињеница и тенденција када је у питању национална одређеност њених становника. Прво питање које се намеће јесте бројност две највеће националне заједнице црногорске и српске, и њихов бројчани однос. Друго је питање распрострањености употребе тзв. црногорског, односно српског језика. Удео и распрострањеност употребе тзв. црногорског језика, указао би на озбиљну тенденцију трајне подвојености српског и црногорског националног идентитета. У том случају могло би бити отворено питање места и положаја тзв. „Старе Црне Горе” у саставу велике АВНОЈ-ске Црне Горе, односно питање претензија Цетиња на Приморје, Брда и север Црне Горе, које до сада није отворано, а које објективно постоји. Бројност људи са тзв. „дуалним идентитетом” који се изјашњавају као национални Црногорци, а говоре српским језиком, и њихова распрострањеност, такође би могле да укажу на извесне промене у идентитетским стратегијама.

Статус српског народа у Црној Гори остаје отворен, и он се не може решавати, као до сада, искључиво страначким средствима борбе за демократију у грађанским оквирима. Српски народ у Црној Гори као аутентичан и аутохтон народ, који баштини сећање на најстарије српско-приморске земље, има легитимно право да покрене процес очувања свог идентитета и опстанка своје народности на том подручју. Постоји читав палета мера, институционалних механизма, који могу да обезбеде опстанак српског народа на простору савремене Црне Горе. Да ли ће српски народ у Црној Гори кроз ове институционалне моделе решења свог националног питања исцрпети и своје историјске потребе, или ће своја настојања остваривати у некој интегративнијој форми друштвеног и политичког живота са својом браћом у Српској и Србији, остаје да се види.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Кнежевић, Милош. 2007. *Изневерена држава – Србија и Црна Гора у времену разлаза*. Београд: Институт за политичке студије.
- Мандић, Марко. 2021. „Секуритизација српског националног идентитета у Црној Гори – анализа постојећег јавног дискурса.” *Национални интерес*. 40 (3): 213–238.

- Маркуш, Јован (прир.) 2007. „Референдум у Црној Гори 2006.” *Бијела књига*.
- Петровић, Драган, и Владан Станковић. 2006. *Заједничка држава Србије и Црне Горе*. Београд: Институт за политичке студије.
- Петровић, Рајко. 2021. „Институционална решења за превазилажење међунационалних тензија у Црној Гори.” *Национални интерес*. 40 (2): 155–181.
- Петровић, Рајко. 2021а. „Политички односи између Србије и Црне Горе од 2006. до 2021.” *Национални интерес*. 41 (1): 211–228.
- Рибић, Владимир. 2012. „Политичка мобилизација црногорских комуниста у Антибирократској револуцији.” *Етноантрополошки проблеми*. 7 (4): 1079–1101.
- Станковић, Владан. 2011. „Грађански концепт црногорске нације – процес асимилације Срба *in vivo*.” *Политичка ревија*. 30 (4): 69–88.
- Станковић, Владан. 2018. „Српски идентитет и црногорство – тренутни односи снага.” *Политичка ревија*, 56 (2): 71–95.
- Станковић, Владан. 2022. „Интервју, др Владан Станковић: Српски народ ће у Црној Гори морати да тражи конститутивност.” *Политика*, 16. јануар 2022.
- Станковић, Владан. 2022а. „Политика националних идентитета у Постлигијској Црној Гори.” *Политичка ревија*, 71 (1): 11–23.
- Степић, Миломир. 2001. *У вртлогу балканизације – политичко-географски положај и фрагментираност српских земаља*. Београд: Јавно предузеће Службени лист СРЈ.
- Суботић, Момчило. 2020. „Идентитетска питања Црне Горе.” *Политичка ревија*, 63 (1): 11–48.
- Тодоровић, Владица. 2021. „Распад Заједничке државе Србије и Црне Горе.” *Политичка ревија*, 69 (3): 237–260.
- Тодоровић, Владица. 2022. „Ауторитаризам у Црној Гори 1990–2020.” *Политичка ревија*, 73 (3): 237–260.
- Adžić, Novak. 2018. „Đukanović i Amfilohije – staze saveza (1991-1997). Vrijeme kada je ljubav cvjetala.” *Vijesti*. 7. april 2018.
- Balázs Vizi, Bobos Balázs, and Natalija Shikova. 2021. *Non-territorial autonomy as an instrument for effective participation of minorities*. Budapest, Skopje: Centre for Social Sciences & University American College.

- Bauböck, Rainer. 2001. "Multinational Federalism: Territorial or Cultural Autonomy?" *Österreichische Akademie der Wissenschaften Forschungsstelle für institutionellen Wandel und Europäische integration*.
- Cross Border Programme. „Program prekogranične saradnje Srbija-Crna Gora.” Instrument za predpristupnu podršku (IPA). Komponenta II za period 2007–2013.
- Lijphart, Arend. 1969. "Consociational Democracy." *World Politics*. 21 (2): 207–225.
- Lijphart, Arend. 2004. "Constitutional Design for Divided Societies." *Journal of Democracy*. 15 (2): 86–102.
- MonStat. 2004. „Stanovništvo prema nacionalnoj ili etničkoj pripadnosti u Republici Crnoj Gori, po opštinama.” *Konačni rezultati popisa 2003*. Saopštenje 44. Podgorica: Zavod za statistiku Republike Crne Gore.
- MonStat. 2011. „Stanovništvo Crne Gore prema polu, tipu naselja, nacionalnoj, odnosno etničkoj pripadnosti, vjeroispovijesti i maternjem jeziku po opštinama u Crnoj Gori 2011. godine.” *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Crnoj Gori 2011. godine*. Saopštenje 83. Podgorica: Zavod za statistiku Republike Crne Gore.
- Morris, Fiorina. 1975. "Formal models in Political Science." *American Journal of Political Science*. 19 (1): 133–159.
- Popović, Milan (2000). *Crnogorska alternativa – neizvesnost promene*. Podgorica: Vijesti.
- Portal Analitika. 2010. „Slavko Perović optužio najbliže saradnike za izdaju.” Portal Analitika. 26. avgust 2010.
- United Nations [UN]. 1998. Preamble of the United Nations Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities. Fact Sheet No.18 (Rev.1), Minority Rights. Geneva, February 1998.
- RTV Crne Gore. 2016. „U državnoj upravi 7,3% Srba i 1,3% Albanaca.” 4. februar 2016.
- Šćekić, Radenko. 2012. „Politička previranja u Crnoj Gori 1996–1998.” *Matica crnogorska*.

Vladan Stanković

Institute for Political Studies, Belgrade

SOLUTION MODELS FOR THE SERBIAN NATIONAL QUESTION IN MONTENEGRO

Resume

In this scientific paper, the author offered several institutional models for solving the open questions of the position of Serbs in unitary Montenegro. In the paper, the author singled out the following political and legal models of regulating national relations in Montenegro: consociativeness, constitutivity and cross-border cooperation. None of these models violates the territorial integrity of Montenegro, and enables the realization of individual and collective rights of Serbs in Montenegro, protecting their survival.

Keywords: Serbian national question, Identity, Serbs, Montenegrins, Montenegrin nationalism, Montenegrinism

* Овај рад је примљен 29. јануара 2023. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 6. фебруара 2023. године.